

**Rocznik
Muzeum
Narodowego
w Warszawie
Nowa Seria
| Journal of
the National
Museum
in Warsaw
New Series**

Spis treści

Część I - Muzeum

- 11** Jan Białostocki, *Künstlerstube* (wstęp Antoni Ziemba)
27 Zygmunt Miechowski, Dziennik z powstania warszawskiego
(wstęp Alina Kowalczykowa, oprac. Alina Kowalczykowa, Anna Szczepańska)
61 Marcin Romeyko-Hurko, „Szlachetna emulacja między ludźmi dobrej woli”
Jak obywatele stworzyli Muzeum Narodowe w Warszawie

Część II - Sztuka dawna

- 91** Monika Kęsy, Justyna Olszewska-Świetlik, Aleksandra Janiszewska, Technologia i technika malarska *Ukrzyżowania* z warsztatu Pietera Coecke'a van Aelsta w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie
130 Barbara A. Kamińska, *Siedem uczynków miłosierdzia* Pietera Aertsena
Dobroczynność a zbawienie w dobie reformacji
163 Dorota Juszczak, Autoportrety Marcella Bacciarellego. Problemy datowania i atrybucji
189 Konrad Niemira, „Più bravo Pittore che fosse in Vienna”, czyli Marcello Bacciarelli na dworze habsburskim i wiedeńskich salonach
221 Stanisław Stefan Mieleszkiewicz, Biedermeierowski stół do prezentacji materiałów geologicznych i dendrologicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie

Część III - Polskie wzornictwo

- 247** Anna Demska, Anna Maga, Galeria Wzornictwa Polskiego w Muzeum Narodowym w Warszawie
266 Agata Szydłowska, „Precz z lambrekinami!” Dyskusje krytyków, twórców i publicystów na temat urządzania wnętrz w czasie tzw. małej stabilizacji

Część IV - Wokół Paderewskiego

- 295** Magdalena Pinker, Joanna Popkowska, Paderewski orientalistą? Kolekcja chińskiej emalii *cloisonné* Ignacego Jana Paderewskiego w Muzeum Narodowym w Warszawie
- 323** Piotr P. Czyż, Pomnik prezydenta Thomasa Woodrow Wilsona. Dar Ignacego Jana Paderewskiego dla Poznania i jego implikacje artystyczne
- 350** Petra ten-Doesschate Chu, Portret artysty. Młody Ignacy Jan Paderewski jako sława sportretowana przez Lawrence'a Alma-Tademę

Część V - Wspomnienia

- 377** Piotr Borusowski, Aleksandra Janiszewska, Antoni Ziemia
Hanna Benesz (4 czerwca 1947 - 12 maja 2019)
- 383** Streszczenia
- 395** O autorach

Muzeum

Jan Białostocki, *Künstlerstube*

słowa kluczowe: Jan Białostocki, Jacek Woźniakowski, Erwin Panofsky, II wojna światowa, niemieckie nazistowskie obozy koncentracyjne, Holocaust, historia sztuki niemieckiej, historia kultury niemieckiej, Muzeum Narodowe w Warszawie

Jan Białostocki (1921–1988) był w dziejach warszawskiego Muzeum Narodowego *spiritus movens* jego nowoczesnego formatu naukowego i muzealniczego. Badania prowadzone przez tego uczonego oraz opracowane przezeń wystawy i stałe galerie do dziś tworzą mit założycielski Muzeum, w którym był on kuratorem w latach 1956–1988. Publikowany tekst, napisany na przełomie 1987 i 1988 roku, zadedykowany prof. Jackowi Woźniakowskiemu, jest przejmującą relacją z nazistowskich obozów koncentracyjnych Gross-Rosen, Mauthausen i Linz III, w których życie uratowała Białostockiemu praca grafika w *Künstlerstube* – obozowej pracowni artystycznej. Tekst został poprzedzony obszernym wstępem Antoniego Ziemby, który analizując postawę i rozważania swego nauczyciela, przypomina o roli uczonego jako obrońcy wielkiej tradycji humanistycznej, jego związkach z Erwinem Panofskym i tradycją niemieckiej historii sztuki i kultury.

Zygmunt Miechowski, *Dziennik z powstania warszawskiego* (wstęp Alina Kowalczykowa, oprac. Alina Kowalczykowa, Anna Szczepańska)

słowa kluczowe: powstanie warszawskie, dziennik, ratowanie dzieł sztuki, II wojna światowa, Warszawa, historia XX wieku, dokumentacja, Muzeum Narodowe w Warszawie

Artykuł jest opatrzoną komentarzem transkrypcją dziennika pisanego w trakcie powstania warszawskiego (1 sierpnia – 2 października 1944) przez Zygmunta Miechowskiego (1913–1944). Miechowski od 1937 roku był zatrudniony w MNW, uczestniczył w przygotowaniu wystawy Adama Chmielowskiego, prezentacji szkiców Jana Matejki i wielkiej wystawy *Warszawa wczoraj, dziś i jutro*. Podczas II wojny światowej zasłużył się w ratowaniu zabytków i dokumentowaniu zniszczeń Warszawy. We wrześniu 1939 roku brał udział w ewakuowaniu dzieł sztuki z płonącego Zamku Królewskiego. W czasie powstania dyrekcja Muzeum zleciła mu kierowanie „opieką nad gmachami i zbiorami” Muzeum Dawnej Warszawy (oddział MNW). Pierwszego września 1944 przeszedł kanałami do Śródmieścia, we wrześniu pomagał prof. Janowi Zachwatowiczowi przy zabezpieczaniu dokumentacji Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. Raniony szrapnelem 24 września, zmarł następnego dnia w szpitalu „Sano” przy ul. Lwowskiej 13. Jego dziennik ma charakter unikatowy: jest szczegółowym, a zarazem lakonicznym zapisem gehenny Warszawy, stanowi też wyjątkowy dokument mówiący o losach zbiorów Muzeum w czasie wojny.

Marcin Romeyko-Hurko (Muzeum Narodowe w Warszawie), „Szlachetna emulacja między ludźmi dobrej woli”. Jak obywatele stworzyli Muzeum Narodowe w Warszawie

słowa kluczowe: muzea, zbiory publiczne, kolekcjonerstwo prywatne, donatorzy, ewergetyzm, Muzeum Narodowe w Warszawie

Muzeum Narodowe w Warszawie stanowi jedną z największych, a zarazem najstarszych kolekcji muzealnych w Polsce. Znaczna jej część pochodzi z darów i zapisów testamentowych tysięcy Polaków mieszkających w kraju i rozsianych po całym świecie. Ofiarodawcy przekazywali Muzeum dzieła sztuki i całe kolekcje, nierzadko budowane specjalnie z myślą o wzbogaceniu przyszłych zbiorów narodowych. Donacyjna proveniencja zbiorów pozwala zaliczyć warszawską instytucję, wedle typologii wprowadzonej przez Krzysztofa Pomiana, do grona muzeów ewergetycznych. Celem artykułu jest przybliżenie genezy, skali i efektów tego chlubnego, lecz nieznanego szerzej, fenomenu społecznego na podstawie licznych zachowanych materiałów archiwalnych oraz z uwzględnieniem dzisiejszej perspektywy.

Sztuka dawna

Monika Kęsy, Justyna Olszewska-Świetlik (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu); Aleksandra Janiszewska (Muzeum Narodowe w Warszawie), Technologia i technika malarska *Ukrzyżowania* z warsztatu Pietera Coecke'a van Aelsta w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie

słowa kluczowe: Pieter Coecke van Aelst, malarstwo niderlandzkie, technologia i technika malarska, Ukrzyżowanie Chrystusa, Antwerpia, Muzeum Narodowe w Warszawie

Artykuł przedstawia wyniki kompleksowych badań techniki i technologii obrazu *Ukrzyżowanie* ze zbiorów MNW, przypisywanego Pieterowi Coecke'owi van Aelstowi (1502–1550). W badaniach posłużono się metodami nieinwazyjnymi (analiza wizualna w świetle widzialnym, analiza fluorescencji w promieniach UV, reflektografii IR i w technice tzw. fałszywych kolorów, analiza rentgenogramów, dendrochronologia) oraz inwazyjnymi (analiza porównawcza przekrojów próbek w świetle widzialnym, we fluorescencji wzbudzonej promieniowaniem UV, reflektografii w IR oraz w technice tzw. fałszywych kolorów, analiza rentgenowska SEM/EDS, spektralna analiza emisyjna XFR oraz badania mikrochemiczne, na dwóch próbkach przeprowadzono spektroskopię refleksyjną w podczerwieni – FTIR). Przeprowadzone analizy potwierdziły stawianą już wcześniej tezę o udziale dwóch artystów w wykonaniu obrazu, umożliwiły doprecyzowanie czasu powstania dzieła, staną się również nowym impulsem w dalszych badaniach atrybucyjnych.

Barbara A. Kamińska (Sam Houston State University w Huntsville, Teksas), *Siedem uczynków miłosierdzia* Pietera Aertsen. Dobroczynność a zbawienie w dobie reformacji

słowa kluczowe: Pieter Aertsen, malarstwo niderlandzkie XVI wieku, *Huiszittenmeesters*, historia Niderlandów, historia Holandii, historia Amsterdamu, Sebastiano Serlio, Hans Vredeman de Vries, Pieter

Coecke van Aelst, reformacja w Niderlandach, protestantyzm, katolicyzm, zbawienie przez uczynki, jałmużnictwo, uczynki miłosierdzia, Muzeum Narodowe w Warszawie

Autorka analizuje ostatni obraz Pietera Aertsena (1508–1575) oraz stawia hipotezę, że został on zamówiony przez *Huiszittenmeesters* w Amsterdamie – organizację dobroczynną wspierającą miejscowych zubożałych obywateli. Rozwija w nim trzy wątki kluczowe dla ikonografii i funkcji obrazu. Po pierwsze analizuje *Siedem uczynków miłosierdzia* Aertsena w kontekście XVI-wiecznych dyskursów o dobroczynności oraz prób zreformowania systemu pomocy społecznej w Niderlandach. Po drugie bada go w kontekście reformacyjnego sporu o obrazy religijne i obrazoburstwa 1566 roku oraz zmieniających się opinii protestantów o udzieleniu jałmużny. Dostrzega w nim również zobrazowanie nowych tendencji w architekturze. Odnosząc kompozycję do nowożytnych traktatów architektonicznych, wykazuje, że Aertsen umiejętnie posłużył się projektami Serliańskimi, aby wytyczyć ścieżkę do zbawienia prowadzącą przez uczynki miłosierdzia. Jego wyrafinowane aluzje do symbolicznych konotacji porządków architektonicznych czyniły zarazem obraz atrakcyjnym dla rosnącej wówczas grupy niderlandzkich miłośników architektury. Autorka interpretuje *Siedem uczynków miłosierdzia* z MNW jako złożony wywód dotyczący religijnego i społecznego znaczenia działalności dobroczynnej oraz nowatorskie przedstawienie tematu obecnego w tradycji katolickiej.

Dorota Juszczyk (Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie), Autoportrety Marcella Bacciarellego. Problemy datowania i atrybucji

słowa kluczowe: Marcello Bacciarelli, autoportrety, portrety XVIII-wieczne, Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Sztuki w Łodzi

Artykuł poświęcony jest autoportretom Marcella Bacciarellego (1731–1818) i obrazom uchodzącym w literaturze za takowe, ich atrybucji i datowaniu. Zdaniem autorki tylko trzy obrazy tego malarza, spośród funkcjonujących obecnie w literaturze przedmiotu jako autoportrety, istotnie nimi są. Chodzi o: *Autoportret w brązowym fraku* (1788–1789, MNW), malowany najpewniej z myślą o podarowaniu rzymskiej Akademii św. Łukasza, *Autoportret w konfederatce* (1793, MNW) powstały na zamówienie Stanisława Augusta w trudnym momencie II rozbioru Polski oraz *Autoportret w redingocie* (ok. 1785–1788, Muzeum Sztuki w Łodzi). Autorka dowodzi, że żaden z pozostałych domniemyanych autoportretów malarza nie ma cech jego stylu.

Konrad Niemira (Uniwersytet Warszawski), „Più bravo Pittore che fosse in Vienna”, czyli Marcello Bacciarelli na dworze habsburskim i wiedeńskich salonach

słowa kluczowe: Marcello Bacciarelli, Stanisław August, Maria Teresa Habsburg, Wiedeń, malarstwo XVIII-wieczne, portrety Habsburgów, Muzeum Narodowe w Warszawie

Marcello Bacciarelli (1731–1818), malarz i rysownik pochodzący z Rzymu, czynny w Dreźnie i Warszawie, między kwietniem 1764 a październikiem 1766 roku przebywał w Wiedniu na zaproszenie cesarzowej Marii Teresy. Z relacji jego syna wynika, że Bacciarelli miał tam namalować wielkoformatowy portret czterech arcyksiężniczek wyobrażonych jako trzy

Muzy i Apollo [sic] na Parnasie. Autor stawia hipotezę, że obraz jest tożsamy z kompozycją z Hofburga przypisywaną Johannowi Greiplowi. Publikowane po raz pierwszy listy Bacciarellego w istotny sposób naświetlają krąg wiedeńskich znajomych i klientów artysty. Znaleźli się wśród nich pracujący dla Marii Teresy malarze Jean Baptiste Pillement czy Joseph Rosa, literat Pietro Metastasio oraz ambasadorowie, księżęta i salonowi erudyci. Nowe ustalenia dotyczące biografii Bacciarellego są interesujące w kontekście towarzyskiego i salonowego charakteru XVIII-wiecznej kultury artystycznej.

Stanisław Stefan Mielezkiewicz (Muzeum Narodowe w Warszawie), Biedermeierowski stół do prezentacji materiałów geologicznych i dendrologicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie

słowa kluczowe: geologia, dendrologia, Królestwo Polskie, Stanisław Staszic, meblarstwo warszawskie pierwszej połowy XIX wieku, Warszawskie Towarzystwo Królewskie Przyjaciół Nauk, Wojciech Kubicki, Józef Berlinerblau, Aniela Steinsbergowa, Muzeum Narodowe w Warszawie

Stół podarowany MNW przez Radę Powierniczą w 2017 roku należy do nielicznych przykładów mebli służących do prezentowania okazów natury – w tym przypadku próbek 144 minerałów i 16 gatunków drewna. Jest to najstarszy przykład tego typu kolekcji na ziemiach polskich. Koncepcja mebla wyrosła z XVIII-wiecznego oświeceniowego zainteresowania naturą i przyrodą, tendencji do encyklopedycznego opisywania świata i prób stworzenia syntezy wiedzy przyrodniczej, kontynuowanych w wieku XIX. Stół powstał w 1825 roku w środowisku związanym z Warszawskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk i Królewskim Uniwersytetem Warszawskim, w kręgu Stanisława Staszica, w okresie dynamicznego rozwoju geologii i nauk botanicznych. Rozwój ten miał związek z podejmowanymi wówczas na szeroką skalę inicjatywami gospodarczymi i ekonomicznymi. W artykule przeanalizowane zostały kwestie artystyczne, technologiczne i proveniencyjne dotyczące tego reprezentacyjnego mebla.

Polskie wzornictwo

Anna Demska, Anna Maga (Muzeum Narodowe w Warszawie), Galeria Wzornictwa Polskiego w Muzeum Narodowym w Warszawie

słowa kluczowe: historia polskiego wzornictwa, kolekcja wzornictwa w MNW, styl zakopiański, Towarzystwo „Polska Sztuka Stosowana”, Warsztaty Krakowskie, wystawa paryska 1925, Spółdzielnia Artystów „Ład”, Wanda Telakowska, lata czterdzieste XX wieku, wzornictwo po 1955 roku, formy organiczne, Instytut Wzornictwa Przemysłowego, polskie szkło po 1945 roku, wzornictwo po 1989 roku, projektowanie dla dzieci, inspiracje sztuką ludową, Muzeum Narodowe w Warszawie

Artykuł opisuje Galerię Wzornictwa Polskiego MNW otwartą w grudniu 2017 roku. Nowa ekspozycja, prezentująca polski design od przełomu XIX i XX wieku do czasów współczesnych, pokazuje zarówno realizacje z seryjnej produkcji, jak i wybitne prace polskich autorów, które jako projekty czy modele i prototypy nie zaistniały w powszechnym odbiorze. Zebrane w Galerii przedmioty, a także materiały archiwalne przybliżające ich kontekst historyczny,

pokazują, jak na przestrzeni XX i XXI wieku artyści kształtowali otoczenie człowieka. Widz prowadzony jest poprzez kolejne dekady z charakterystycznymi dla nich przemianami stylistycznymi, zapoznawany ze stowarzyszeniami i instytucjami ważnymi dla rozwoju projektowania oraz z dominującymi środowiskami artystycznymi. Głównym celem jest przybliżenie wymykającego się jednoznacznej definicji pojęcia, jakim jest wzornictwo.

Agata Szydłowska (Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie), „Precz z lambrekinami!” Dyskusje krytyków, twórców i publicystów na temat urządzania wnętrz w czasie tzw. małej stabilizacji

słowa kluczowe: wzornictwo, dizajn, zamieszkiwanie, odwilż, mała stabilizacja, Polska Rzeczpospolita Ludowa, Muzeum Narodowe w Warszawie

Odwilż oraz czasy tzw. małej stabilizacji przyniosły zmianę w oficjalnym podejściu do konsumpcji i życia prywatnego w Polsce. Po okresie stalinowskim, kiedy życie prywatne i indywidualne potrzeby obywateli miały być podporządkowane odbudowie, budowie socjalizmu i rozwijaniu przemysłu ciężkiego, w drugiej połowie lat pięćdziesiątych do łask wróciło przyzwolenie na zaspokajanie jednostkowych potrzeb. W rezultacie ważnym obiektem zainteresowania mediów, ekspertów i środowisk twórczych stało się mieszkanie i jego urządzenie. Artykuł poświęcony jest refleksji na temat dyskursów eksperckich wokół urządzania wnętrz. Zgodnie z opisanym przez Grace Lees-Maffei paradygmatem konsumpcji w historii dizajnu, obiektem analizy są szeroko pojęte media, które pośredniczyły między producentami a konsumentami: prasa popularna i branżowa, poradniki, wystawy, filmy. Na podstawie analizy materiałów źródłowych sformułowany zostaje wniosek o klasowym i normatywnym wymiarze kształtowania gustów obywateli Polski Ludowej w zakresie urządzania mieszkań.

Wokół Paderewskiego

Magdalena Pinker, Joanna Popkowska (Muzeum Narodowe w Warszawie), Paderewski orientalistą? Kolekcja chińskiej emalii *cloisonné* Ignacego Jana Paderewskiego w Muzeum Narodowym w Warszawie

słowa kluczowe: Ignacy Jan Paderewski, kolekcjonerstwo, emalia komórkowa, *cloisonné*, sztuka chińska, Chiny, orientalizm, Riond-Bosson, Muzeum Narodowe w Warszawie

Ignacy Jan Paderewski (1860–1941), jeden z ojców polskiej niepodległości, oprócz działalności muzycznej i patriotycznej, oddawał się również pasji kolekcjonowania dzieł sztuki. Co zaskakujące, największą częścią jego zbioru jest grupa zabytków sztuki dalekowschodniej. Wśród tych obiektów na szczególną uwagę zasługują metalowe przedmioty zdobione emalią komórkową (*cloisonné*). Niewiele wiadomo na temat okoliczności powstawania tej kolekcji, jednak poziom artystyczny i liczebność zbioru świadczą o niezwykle zaangażowaniu w jego tworzenie oraz wysublimowanym guście Paderewskiego. Można przypuszczać, że to co początkowo było typowym w tamtym czasie podążaniem za „modą na Orient”, z biegiem lat przerodziło się w prawdziwą fascynację sztuką Wschodu, a w szczególności emalią

cloisonné. Analiza kolekcji emalii Paderewskiego z MNW pozwala również na przybliżenie skomplikowanej historii powstania techniki *cloisonné*.

Piotr P. Czyż (Muzeum Narodowe w Warszawie), Pomnik prezydenta Thomasa Woodrow Wilsona. Dar Ignacego Jana Paderewskiego dla Poznania i jego implikacje artystyczne

słowa kluczowe: rysunek, grafika, teki graficzne, rzeźbiarstwo, pomniki, Poznań, Wielkopolska, konkursy plastyczne, dwudziestolecie międzywojenne, fotografika, sztuka polska, sztuka amerykańska, towarzystwa artystyczne, historia XX wieku, polityka, Muzeum Narodowe w Warszawie

27 lutego 1928 roku rozstrzygnięto w Poznaniu konkurs zamknięty na pomnik prezydenta Stanów Zjednoczonych Thomasa Woodrowa Wilsona. Fundatorem rzeźby został Ignacy Jan Paderewski. Pierwszą nagrodę jury przyznano młodej rzeźbiarce Zofii Trzcńskiej-Kamińskiej, ostatecznie jednak, na zlecenie Paderewskiego, pomnik wykonał słynny amerykański rzeźbiarz Gutzon Borglum. Odświeżenie pomnika nastąpiło 4 lipca 1931 roku w parku Wilsona w Poznaniu. Wśród gości przybyłych na tę uroczystość zabrakło najważniejszego gościa – samego Paderewskiego. Jego wizyta, w której upatrywano okazję do podreperowania opinii o sanacyjnych rządach, obfitować miała w uroczyste laudacje i spotkania. Ich świadectwem pozostały dzieła sztuki: przede wszystkim album litograficzny Leona Wyczółkowskiego „Wrażenia z Pomorza” podarowany przez Uniwersytet Poznański (w zbiorach MNW), teka prac artystów członków Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie (w zbiorach MNW) oraz album fotografii *Park Wilsona w Poznaniu* Romana Ulatowskiego podarowany przez prezydenta Poznania Cyryla Ratajskiego (w Archiwum Akt Nowych w Warszawie). Artykuł przybliży historię związaną z konkursem i powstaniem nowej koncepcji pomnika oraz okoliczności wyboru prezentów, które kompozytor otrzymał w związku z planowanym przyjazdem do kraju.

Petra ten-Doesschate Chu (Seton Hall University), Portret artysty. Młody Ignacy Jan Paderewski jako sława sportretowana przez Lawrence’a Alma-Tademy

słowa kluczowe: Muzeum Narodowe w Warszawie, Ignacy Jan Paderewski, Lawrence Alma-Tadema, Edward Burne-Jones, portrety artystów

Przedmiotem artykułu jest analiza znakomitego portretu pianisty Ignacego Jana Paderewskiego autorstwa brytyjsko-holenderskiego malarza Lawrence’a Alma-Tademy z kolekcji MNW. Zdaniem autorki obraz ten stanowi kwintesencję wizerunku osoby cieszącej się sławą, kreuje poczucie bliskości i dystansu, intymności i nieosiągalności. Jest to portret mówiący o relacjach Paderewskiego z innymi ówczesnymi znakomitościami – w tym wypadku z Alma-Tademą, który sam był gwiazdą, i w którego pracowni, jak było powszechnie wiadomo, zbierali się bogaci, możni i sławni. Wizerunek ten jako portret znanej osobistości zyskuje ponadto na sile wyrazu w kontekście innych przedstawień Paderewskiego znajdujących się w obiegu w ówczesnym Londynie – fotografii, karykatur, rzeźb i obrazów.